

1.2. Міждисциплінарна команда фахівців в умовах впровадження інклюзивного туризму

Довгий час існувала єдина модель надання допомоги людям з інвалідністю – медична, що передбачала розв’язання їхніх соціальних проблем виключно шляхом медичного втручання. Така модель полягає в тому, що людину з інвалідністю розглядають як пацієнта, її труднощі співвідносяться лише з особливостями обмеження життєдіяльності. За такого підходу вона є пасивною під час лікування і догляду.

Соціальна модель виникла і сформувалася як виклик медичній, тому її метою стала підтримка й активізація позитивного потенціалу людей з інвалідністю на шляху до максимальної самостійності та інтегрованості в соціум. Саме вона сприяла використанню міждисциплінарного підходу в розв’язанні цієї складної проблеми.

Суперечності між медичною й соціальною моделями в розумінні проблем людей з інвалідністю потребують особливої уваги у виробленні концепції міждисциплінарної допомоги, інтегрованої підтримки, ефективної співпраці медичних і соціальних працівників, педагогів, психологів та інших фахівців.

Чимало дослідників зараз використовують мультиметодні (багатометодні, змішані) підходи або так звані інтегровані дослідницькі дизайни, обираючи ті, які найкраще відповідають їхнім цілям, комбінують кількісні (статистичні) та якісні (нестатистичні) методи (Семигіна, 2020, с. 3001-3011⁴⁰).

Аналіз останніх досліджень явищ міждисциплінарності дає змогу вичерпно й комплексно охарактеризувати цей феномен. У цьому контексті заслуговують на увагу узагальнення О. Гордійчука, який визначає що 1) міждисциплінарність – це взаємопроникнення, взаємозбагачення підходів і методів різних наук (дисциплін); 2) міждисциплінарність – це можливість виявити, розпізнати, сприйняти те, що було прихованим у надрах окремо взятої науки за умови використання методів та інструментарію інших наук;

⁴⁰ Семигіна Т.В. (2020). Чи завжди цифри мають значення: огляд парадигм дослідження у соціальній роботі. *Траєкторія науки: міжнародний електронний науковий журнал*, 6(7), 3001-3011. <https://doi.org/10.22178/pos.60-2>

3) міждисциплінарність – це запозичення взаємопов’язаними науками методів, інструментарію, результатів дослідження, використання їхніх теоретичних схем, моделей, категорій, понять; 4) міждисциплінарність – це не лише запозичення методів, інструментарію різних наук, а й інтеграція останніх для конструювання міждисциплінарних об’єктів, предметів, опрацювання яких дозволяє отримати нові наукові знання; 5) міждисциплінарність – це науково-педагогічна новація, що породжує здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що недоступне в межах окремо взятої науки з її специфічним, вузькоорієнтованим об’єктом, предметом і методами дослідження; 6) міждисциплінарність – у широкому, функційному її розумінні – це синергія різних наук, що передбачає розвиток інтеграційних процесів, взаємодію методів, інструментарію для отримання нового наукового знання (Коновальчук, 2013, с. 261-269⁴¹).

Зарубіжний учений Е. Мирський виокремив три види проблем, які можна розв’язати під час міждисциплінарних досліджень: методологічні (формування об’єкта дослідження в різних предметних проєкціях); організаційні (створення мережі комунікації представників різних наукових дисциплін); інформаційні (впровадження прикладних результатів міждисциплінарного дослідження в практику прийняття рішень та їх технологічного втілення, а також використання власне наукових результатів експертизи в системі дисциплінарного знання) (Алексєєнко, 2012⁴²).

Важливою характеристикою міждисциплінарного дослідження є його орієнтування на проблему, що дає змогу виявити принципово нові знання на перетині окремих дисциплін. Водночас самі дисципліни після такого інтегрування не припиняють свого існування, а лише збагачуються новими принципами дослідження. Наразі існує безліч наукової інформації; вона, як правило, диференційована на ізольовані частини, навіть у межах однієї дисципліни. З огляду на це, потрібен орієнтир для її синтезу чи

⁴¹ Коновальчук, І. І. (2013). Міждисциплінарний підхід у дослідженні проблем педагогічної інноватики. *Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny*, 261-269. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/12120>

⁴² Алексєєнко Т. Ф. та ін. (2012). Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. *Універсум*, 535.

інтеграції, який може надати лише міждисциплінарний підхід, що водночас засвідчує його актуальність. Очевидно, міждисциплінарний підхід є одним із методологічних взірців адекватності, конструктивності й семантичної визначеності наукового пошуку і його результатів (Соціальні послуги, (nd)⁴³).

На практиці міждисциплінарний підхід можна реалізовувати через два основні формати (сценарії, або підходи). За першим форматом, найбільш поширеним, міждисциплінарність, образно кажучи, будує мости між різними науками, неформально об'єднує їх, не порушуючи їх індивідуальності, унікальності, своєрідності. За другим форматом, міждисциплінарність постає як реальний інструмент об'єднання наук, появи інтегрованих продуктів, проєктів, міждисциплінарних об'єктів дослідження (Коновальчук, 2013, с. 261-269⁴⁴).

Заслуговують на увагу результати наукових досліджень Інституту майбутнього, що знаходиться в Пало-Альто (Каліфорнія). Інститут майбутнього – це незалежна, некомерційна стратегічна дослідницька група з більш ніж 40-річним досвідом прогнозування. Основою її роботи є виявлення тенденцій розвитку глобального суспільства та світового ринку, а також трансформаційні тенденції від охорони здоров'я до технологій, від ринку праці до особистості людини. Фахівці інституту виокремили десять груп навичок, які визначатимуть подальший суспільний поступ у найближчі десятиріччя. Серед цих десяти навичок виокремлено групу *трансдисциплінарності* – грамотність та вміння розуміти поняття в різних дисциплінах. Науковці Інституту майбутнього передбачили, що багато сучасних глобальних проблем є надто складними, і їх не можна вирішити однією спеціалізованою дисципліною. Такі багатогранні проблеми потребують трансдисциплінарних рішень (Davies et al., 2020, p. 19⁴⁵).

⁴³ Соціальні послуги. *Управління праці та соціального захисту Уманської міської ради*. Отримано 17 жовтня 2019 року з <https://umanupszn.gov.ua/socialni-poslugi/>

⁴⁴ Коновальчук, І. І. (2013). Міждисциплінарний підхід у дослідженні проблем педагогічної інноватики. *Interdyscyplinarnosc pedagogiki i jej subdyscypliny*, 261-269. <http://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/12120>

⁴⁵ Davies A., Fidler D., Gorbis M. (2020). Future Work Skills 2020. *Institute for the Future for the University of Phoenix Research Institute*. 19. https://www.iff.org/uploads/media/SR-1382A_UPRI_future_work_skills_sm.pdf

Український учений М. Коренев зауважує, що інвалідність змінює соціальний стан людини і спричиняє для неї нові проблеми (пристосування до дефекту, зміна професії та ін), що зумовлюють певні труднощі. Саме сприяння в подоланні цих труднощів є одним із головних завдань соціально-психологічної реабілітації, що потребує активної участі медиків, психологів, педагогів, соціальних працівників та інших фахівців. Реабілітація за своєю суттю має носити інтегративний потенціал, об'єднуючи зусилля фахівців, опиратися на багатий досвід науковців (Коренев и др., 2002, 212⁴⁶).

У цьому контексті розглядаємо *систему соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами засобами інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму* як міждисциплінарний предмет дослідження, що передбачає синтез окремих наукових дисциплін: інклюзії, туризму, соціальної роботи, педагогіки, соціальної педагогіки, психології, краєзнавства, реабілітаційної географії, медичної реабілітації тощо. Вивчення комплексу цих дисциплін, що фокусуються на предметі дослідження з позицій предметної проєкції, дає змогу отримати цілісне знання про феномен інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму.

Таке інтегрування знань, коли окремі дисципліни зберігають свою самостійність і специфічність, але їх теоретичні концепції і фактичні дані об'єднуються навколо методів дослідження проблем інклюзії та соціально-психологічної реабілітації дітей і молоді з особливими освітніми потребами, сприяє підвищенню їх практичної ефективності.

Евристичні ресурси міждисциплінарного підходу не тільки дають змогу осмислити інклюзивні освітньо-виховні процеси в межах конкретної наукової дисципліни, а й розширюють дослідницький їх потенціал завдяки методології й методам пізнання як гуманітарних, так і природничих наук. Міждисциплінарність у постановці проблем і підходах до їх розв'язання проявляється в аналізі інноваційних теорій різних наукових галузей, виявленні змістових, логічних, функційних зв'язків між ними, синтезі поглядів на інноваційні процеси й формуванні нових теорій та концепцій інклюзії в освіті. У контексті інноваційних змін когнітивні практики тяжіють до

⁴⁶ Коренев Н.М., Богмат Л.Ф., Михайлова Э.А., Толмачева С.Р. (2002). Инвалидность детей с хронической соматической патологией. *Основа*, 212.

міждисциплінарного синтезу, тому що міждисциплінарність пов'язана зі здатністю всебічно аналізувати завдання і дає можливість вивчати те, що неможливо побачити, сприйняти в межах однієї наукової дисципліни з її специфічними об'єктом, предметом і методами дослідження (Про соціальні послуги, 2003⁴⁷).

Застосування міждисциплінарного підходу в обґрунтуванні системи соціально-психологічної реабілітації пов'язане з потребою синтезу й взаємозбагачення відомих концепцій інклюзивного освітньо-виховного процесу. Взаємопроникнення категорій, екстраполяції підходів проявляється як в узагальненні часткових, так і в конкретизації загальних підходів, проникненні їх з однієї наукової галузі в іншу. Це сприяє створенню інтегративної системи знань про інклюзивні освітньо-виховні процеси для пошуку інноваційних та ефективних засобів соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю. Така система цілісно й логічно відображає сукупність наукових уявлень про всі їх складові й фактори. Рівень міждисциплінарного дослідження соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю засобами інклюзивного туризму називаємо методологічним, адже він дозволяє виявити дослідницький потенціал декількох галузей наукового знання чи наукових дисциплін, а також визначити їхній внесок у теоретичне обґрунтування проблеми дослідження (*Табл. 1*).

У контексті досліджень процесів інклюзії у сфері освіти основоположним підходом є усвідомлення, що не особистість має прилаштовуватися до суспільних, соціальних, економічних умов, а навпаки – суспільство має створити умови для задоволення особливих потреб кожної особистості. Суспільно-соціальна концепція інклюзії стала базовою в сучасній моделі здобуття освіти дітьми з особливостями психофізичного розвитку – інклюзивній освіті. *Інклюзивна освіта* (інклюзія – inclusion (англ.) – залучення) передбачає створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини незалежно від особливостей її психофізичного розвитку. Інклюзивна освіта базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання. Інклюзивну освіту як систему освітніх послуг

⁴⁷ Про соціальні послуги. (2003) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/966-15>

має забезпечувати інклюзивна школа – заклад освіти, що адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, фахівців для надання спеціальних послуг відповідно до потреб кожної дитини, забезпечує сприятливий клімат в освітньому середовищі (Безкоровайна, 2018⁴⁸).

Інноваційною послугою інклюзивного закладу освіти стає інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм, що потребує наукового обґрунтування принципів упровадження такої послуги в інклюзивному освітньому середовищі.

Умотивовано доцільним є виявлення наукового потенціалу туризму, роль якого в соціальному житті суспільства зростає. У міжнародних деклараціях із туризму (Гаазькій, Манільській, Осакській, Сеульській) акцентовано, що туризм має важливе значення в житті людей, безпосередньо впливає на соціальну, культурну, освітню, політичну, економічну сфери, міжнародні зв'язки держав, забезпечує мир і міжнародне взаєморозуміння (Мирский, 1980⁴⁹).

Саме туризмознавство дозволяє вивчити цілісну концепцію туризму, а особливо з'ясувати його функції – культурологічні, світоглядні, виховні, реабілітаційні, що й потребує подальшого вивчення у межах предмета дослідження. До того ж доцільно доповнити типологію туризму за ознаками спрямованості на потреби туристичної подорожі – інклюзивний реабілітаційно-соціальний, спортивний, лікувальний, релігійний, пізнавальний та ін. туризм.

Інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм є інноваційною соціальною послугою для людей з інвалідністю, що актуалізує наукові рефлексії в галузі соціальної роботи. Соціальними послугами в Законі України «Про соціальні послуги» визначено комплекс заходів із надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем (Сапункова

⁴⁸ Безкоровайна Л.В. (2018). *Теоретичні і методичні засади професійної підготовки майбутніх фахівців з туризмознавства у вищих навчальних закладах* [автореферат докторської дисертації, Запорізький національний університет]. Запорізький національний університет 43. http://phd.znu.edu.ua/page//aref/09/Bezkorovaina_aref.pdf

⁴⁹ Мирский Э. М. (1980). Междисциплинарные исследования и дисциплинарная организация науки. *Наука*, 304.

та ін., 2018⁵⁰). Складними життєвими обставинами вважають обставини, спричинені інвалідністю, віком, станом здоров'я, соціальним становищем, життєвими звичками і способом життя, унаслідок яких особа частково або повністю не має (не набула або втратила) здатності чи можливості самостійно піклуватися про особисте (сімейне) життя та брати участь у суспільному житті (Сапункова та ін., 2018⁵¹).

За законодавством України, основними формами надання соціальних послуг (здійснення соціального захисту населення) є матеріальна допомога (тобто соціальне забезпечення) та соціальне обслуговування. Соціальну послугу інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму відносимо до соціального обслуговування, спрямованого на підвищення рівня соціального функціонування індивідів і сприяння задоволенню потреб, послаблення соціальних ризиків та складних життєвих обставин через надання соціальних послуг.

У цьому контексті потребують наукового обґрунтування організаційні й змістові засади надання такої соціальної послуги та висвітлення форм, методів і підходів до проблеми надання професійної допомоги людям з інвалідністю різних нозологій.

Нові концептуальні засади суспільного облаштування, визнання різноманітності та рівноправності людської спільноти, поступ світової науки в напрямі гуманізації та освітньої демократизації актуалізують дослідження в галузі освіти / педагогіки.

Освіта – складний процес становлення особистості, який включає процеси виховання і навчання та передбачає соціалізацію й індивідуалізацію особистості, її фізичний, інтелектуальний, моральний розвиток. Освіченою є не просто людина, яка закінчила той чи той заклад освіти, а людина готова до самостійної й відповідальної діяльності на основі свідомого професійного самовизначення, здатна компетентно приймати рішення в нових для себе умовах та долати складні життєві обставини.

⁵⁰ Сапункова, С.С., Піц Л.О., Гутніцька, А.Ф. та ін. (2018). Медична та соціальна реабілітація. *ВСВ «Медицина»*, 280.

⁵¹ Сапункова, С.С., Піц Л.О., Гутніцька, А.Ф. та ін. (2018). Медична та соціальна реабілітація. *ВСВ «Медицина»*, 280.

Предметом педагогіки як науки про виховання, навчання й освіти людини є обґрунтування найбільш ефективних шляхів соціалізації молодих поколінь. Його конкретизують у завданнях, серед яких розробка і впровадження теоретичних основ навчання і виховання; визначення змісту навчання і виховання; розробка ефективних методів і форм навчально-виховного процесу, однією з яких є інклюзивний туризм, що зумовлює потребу його теоретико-методичної розробки та практичного впровадження.

Соціалізація – це адаптація особистості до соціуму, процес засвоєння людиною готових форм і способів соціального життя, способів взаємодії із матеріальною та духовною культурою й одночасно вироблення власного соціального досвіду, свого стилю життя. Окремою галуззю наукового знання, що вивчає процес соціалізації особистості, є соціальна педагогіка, головними завданнями якої є вивчення ефективних умов соціалізації особистості в сучасному суспільстві; вивчення дії об'єктивних і суб'єктивних факторів соціального середовища, характеру їх впливу на формування особистості; дослідження закономірностей і перспектив соціально-педагогічної взаємодії особистості та середовища; розробка механізмів регулювання й корекції відносин особистості та суспільства (Колупаєва та Таранченко, 2016⁵²)

Провідною функцією соціальної педагогіки є інтегративна. Отже, сферу соціально-педагогічних досліджень становить науково-практичний аналіз виховного потенціалу суспільства, напрями його актуалізації, визначення різних форм інтеграції суспільно-виховних зусиль, спрямованих на соціалізацію особистості.

Такою формою може стати інклюзивний туризм, який дозволяє залучити дитину з особливими освітніми потребами до соціальних відносин, створити умови, які допомагають їй пізнати соціальну дійсність і засвоїти позицію суб'єкта соціального життя. Необхідні наукові студії з обґрунтування соціально-педагогічних умов успішної соціалізації дітей та молоді з інвалідністю засобами інклюзивного туризму.

⁵² Колупаєва А.А., & Таранченко О.М. (2016). Інклюзивна освіта: від основ до практики. ТОВ «АТОПОЛ», 152.

Суміжною галуззю науки, яка досліджує виникнення, функціонування й розвиток психіки як форми активного відображення навколишньої дійсності, є психологія. Очевидною є роль психологічної практики як діагностично-корекційної та профілактичної роботи з людьми з інвалідністю для збереження їхнього психічного здоров'я та запобігання небажаних явищ у поведінці й розвитку, що досягається за допомогою специфічних психологічних методів, методик і технологій. Така практика вимагає від наукової психології не тільки наукових концепцій, теорій і більш глибокого розуміння свого предмета, а й дієвих методів, методик і технологій діагностичної, корекційної, профілактичної та інших видів роботи, методів впливу на об'єкт практикування (Енциклопедія освіти, 2008⁵³).

Результатом наукових досліджень у психології є психологічні закони, закономірності, підходи, наукові факти, методи і принципи. Результат професійної діяльності в галузі психологічної практики – психологічно здорова, соціально адаптована й гармонійна особистість. У зв'язку з цим актуальним є теоретичне обґрунтування та впровадження методик, прийомів і технологій надання психологічної допомоги дітям та молоді з інвалідністю з урахуванням їхніх індивідуальних, вікових і соціальних особливостей, розуміння індивідуальності крізь призму їхніх специфічних життєвих обставин, життєвого шляху, проблем і перспектив.

З метою сприяння соціальному, духовному, моральному благополуччю, усебічному здоровому розвитку дитини заклади освіти забезпечують їй доступ до національних історико-культурних місць. Освітньо-виховна діяльність повинна базуватися на найкращих здобутках людства у сфері культури, на засадах моралі та добра, національних духовних традиціях, що актуалізує краєзнавчу діяльність. Укладачі сучасної «Енциклопедії освіти» (Київ, 2008) «шкільне (учнівське) краєзнавство» трактують як організовану й керовану педагогами діяльність учнів, складену з освітньо-пізнавальних, пошуково-дослідних, практично-творчих компонентів і спрямовану на систематичне вивчення, збереження і відтворення

⁵³ Кремень В.Г. (Ред.) (2008). Енциклопедія освіти. *Юрінком Інтер*. 1040.

культурної спадщини рідного краю (Колупаєва та Таранченко, 2016⁵⁴).

Мету краєзнавчої діяльності конкретизують завдання, пріоритетними серед яких є інтелектуальний розвиток, формування особистісних якостей, збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості; створення сприятливих умов для самопізнання, самовизначення, розвитку здібностей та реалізації особистості (Панок, 2017⁵⁵).

Заслугує на увагу наукове вивчення виховного впливу шкільного краєзнавства на вольову, емоційну й інтелектуальну сфери дітей та молоді, у тому числі з інвалідністю, а також обґрунтування функцій краєзнавства, зокрема освітньо-пізнавальної, виховно-розвивальної, соціалізаційної, культурно-дозвіллевої й оздоровчої.

Реабілітаційна географія – це напрям географічної науки, який передбачає інтеграцію основних реабілітаційних складових природного та антропотехногенного характеру для відновлення емоційного, фізичного, психологічного стану людини. Необхідний комплексний підхід до розв'язання питань інклюзивної реабілітації у вигляді соціально-психологічної, медичної, фізіологічної (оздоровчолікувальної) та рекреаційної допомоги різними видами інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму.

Реабілітаційна географія включає медичну географію – галузь медицини, що вивчає закономірності поширення хвороб людини в різних географічних зонах земної кулі; соціальну географію, до складу якої входить географія праці, загальносоціальну географію та географію споживання, проблеми сучасного способу життя людей; економічну географію, яка охоплює географію промисловості, сільського господарства, торгівлі, транспорту та загальноекономічні аспекти розвитку соціуму; географію населення, яка вивчає і досліджує розселення населення в містах і сільських поселеннях, особливості трудових ресурсів і загальні суспільно-економічні закономірності (Снопкова, 2015, с. 111-117⁵⁶).

⁵⁴ Колупаєва А.А., & Таранченко О.М. (2016). Інклюзивна освіта: від основ до практики. ТОВ «АТОПОЛ», 152.

⁵⁵ Панок В.Г. (2017). Прикладна психологія. Ніка-Центр, 188.

⁵⁶ Снопкова Е.И. (2015). Актуальность междисциплинарного подхода в педагогических исследованиях: научное обоснование. *Интеграция образования*. Т 19. 1(78). 111-117.

Перспективними напрямками подальших наукових досліджень у галузі географії є оцінка реальної картини потенційного використання населенням реабілітаційних послуг з урахуванням наявного потенціалу, а також вивчення закономірностей формування та функціонування територіальних рекреаційних систем, що складаються з природних і культурних комплексів, інженерних споруд, які використовують для рекреації.

У сучасній науковій думці щодо соціального захисту людей з інвалідністю усталився *реабілітаційний напрям*, який передбачає комплексне, поетапне, відновне лікування патологічних станів та різноманітних захворювань. Процес реабілітації спрямований на всебічну допомогу особам з інвалідністю для досягнення ними максимально можливої за певної нозології фізичної, психічної, професійної, соціальної та економічної повноцінності. Мета реабілітації – найбільш повне відновлення втрачених можливостей організму, а в разі неможливості – часткове відновлення або компенсація втрачених функцій і сповільнення прогресування захворювання.

Медична реабілітація є фундаментом реабілітаційного процесу, від її ефективності залежить застосування наступних видів реабілітації, їхні тривалість і обсяг. Завдання медичної реабілітації – відновлення здоров'я; запобігання ускладненням; відновлення або часткова чи повна компенсація втрачених функцій тощо.

Складовою частиною медичної реабілітації є фізична реабілітація, яка мобілізує сили організму, активізує його захисні й пристосувальні механізми, запобігає ускладненням, прискорює відновлення функцій органів та систем, адаптує до фізичних навантажень, відновлює працездатність (Софій, 2015, с. 1-8⁵⁷).

На часі – отримання нових наукових даних, удосконалення методів профілактики та відновлювального лікування захворювань і травм, що сприятиме збереженню здоров'я, покращанню якості життя, скороченню термінів тимчасової непрацездатності, зменшенню ускладнень та інвалідизації населення (табл. 1.1).

⁵⁷ Софій Н.З. (2015). Основні види і моделі надання додаткової підтримки дітям з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього навчального закладу. *Інноваційна діяльність педагога в умовах реформування шкільної освіти. Якість шкільної освіти та інструментарій її оцінювання*. 1-8.

Таблиця 1.1

**Методологічний рівень міждисциплінарного дослідження
соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з
інвалідністю засобами інклюзивного туризму**

| <i>Назва наукової дисципліни</i> | <i>Сфера наукового пізнання</i> | <i>Дослідницький потенціал щодо предмета дослідження</i> |
|----------------------------------|--|--|
| Інклюзивна освіта | Вивчає особливості створення освітнього середовища, яке б відповідало потребам і можливостям кожної дитини, незалежно від особливостей її психофізичного розвитку | Інноваційною послугою інклюзивного закладу освіти є інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм, що потребує наукового обґрунтування впровадження в інклюзивне освітнє середовище |
| Туризм / туризмознавство | Має важливе значення в житті людей, безпосередньо впливає на соціальну, культурну, освітню, політичну, економічну сфери, міжнародні зв'язки держав, забезпечує мир і міжнародне взаєморозуміння, відповідно розробляє теоретико-методологічні основи цілісної концепції туризму | Туризмознавство дає змогу з'ясувати функції туризму – культурологічні, світоглядні, виховні, реабілітаційні, що й потребує подальшого вивчення в межах предмета дослідження. Доцільно доповнити типологію туризму за ознаками спрямованості на потреби туристичної подорожі – інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм, спортивний, лікувальний, релігійний, пізнавальний та ін. |
| Соціальна робота | Досліджує вплив соціальних явищ, процесів і відносин на соціальне функціонування спільнот, груп чи окремих індивідів | Потребують наукового обґрунтування організаційні та змістові засади надання соціальної послуги інклюзивного туризму, а також висвітлення форм, методів і підходів до проблеми надання професійної допомоги людям з інвалідністю різних нозологій |
| Педагогіка | Предметом педагогіки як науки про виховання, навчання й освіту людини є обґрунтування найбільш ефективних шляхів соціалізації молодих поколінь. Предмет конкретизують такі завдання: розробка й упровадження теоретичних основ процесу навчання і виховання; визначення змісту навчання і виховання; розробка ефективних форм і методів навчально-виховного процесу. | Актуалізується потреба в теоретичній розробці та практичному впровадженні інклюзивного туризму як форми організації виховного процесу. |

Продовження таблиці 1.1

| | | |
|--------------------------|--|---|
| Соціальна педагогіка | Вивчає соціалізацію особистості | Дієвою формою інтеграції суспільно-виховних зусиль, спрямованих на соціалізацію особистості, може стати інклюзивний туризм, який дає змогу залучити дитину з особливими освітніми потребами до соціальних відносин, створити умови, які допомагають їй пізнати соціальну дійсність і засвоїти позицію суб'єкта соціального життя. З цього виникає потреба подальших наукових студій з обґрунтування соціально-педагогічних умов успішної соціалізації дітей та молоді з інвалідністю засобами інклюзивного туризму. |
| Психологія | Галузь науки, яка досліджує виникнення, функціонування й розвиток психіки як форми активного відображення навколишньої дійсності. | Актуалізуються питання теоретичного обґрунтування та впровадження методик, прийомів і технологій надання психологічної допомоги дітям та молоді з інвалідністю з урахуванням їхніх індивідуальних, вікових і соціальних особливостей, розуміння індивідуальності кожного крізь призму специфічних життєвих обставин, шляху, проблем і перспектив. |
| Краєзнавство | | Існує потреба в науковому вивченні виховного впливу шкільного краєзнавства на вольову, емоційну й інтелектуальну сфери дітей та молоді, у тому числі з інвалідністю, та обґрунтування функцій, які виконує краєзнавство, зокрема освітньо-пізнавальної, виховно-розвивальної, соціалізаційної, культурно-дозвіллевої й оздоровчої. |
| Реабілітаційна географія | Напрямок географічної науки, який передбачає інтеграцію основних природних та антропогенних реабілітаційних складових для відновлення емоційного, фізичного, психологічного стану людини. Потрібен комплексний підхід до розв'язання питань інклюзивної реабілітації у вигляді соціально-психологічної, медичної, фізіологічної (оздоровчо-лікувальної) та рекреаційної допомоги різними видами інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму. | Перспективними напрямками подальших наукових досліджень із географії є оцінка реальної картини потенційного використання серед населення реабілітаційних послуг з урахуванням наявного потенціалу, вивчення закономірностей формування та функціонування територіальних рекреаційних систем, що складаються з природних і культурних комплексів, інженерних споруд, які використовують для рекреації |

Продовження таблиці 1.1

| | | |
|------------------------|---|--|
| Реабілітаційний напрям | Передбачає вивчення процесів комплексного, поетапного, відновлювального лікування патологічних станів та різноманітних захворювань. | Отримання нових наукових даних, удосконалення методів профілактики та відновлювального лікування захворювань і травм, що сприятиме збереженню здоров'я, покращанню якості життя, скороченню термінів тимчасової непрацездатності, зменшенню ускладнень та інвалідизації населення. |
|------------------------|---|--|

У дослідженнях теоретичних засад соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю засобами інклюзивного туризму міждисциплінарний підхід дозволяє синтезувати теорії інноваційних процесів із різних наукових сфер для моделювання інноваційних інклюзивних процесів і розробки технологій соціальної інтеграції та соціалізації людей з інвалідністю.

Такі міждисциплінарні дослідження спрямовані на пошук шляхів застосування теоретичних концепцій, розв'язання практичних проблем інклюзивної освіти, її соціально-психологічного компонента, отримання конкретних результатів у практиці інноваційної діяльності закладів освіти. У міждисциплінарному ракурсі соціально-психологічні аспекти інклюзії безпосередньо пов'язані із прикладними потребами освітньої галузі й охоплюють усі підструктури інноваційної діяльності: цілі, принципи, зміст, методи, засоби й форми.

Технологічний рівень інтеграції практико-орієнтованих знань спрямований на виявлення ефективних механізмів проектування, упровадження та застосування інклюзивного туризму як засобу соціально-психологічної реабілітації, розробку його методики, оптимальних форм діяльності та моніторингу їх ефективності.

Технологічний рівень проблеми дитячої інвалідності з позицій міждисциплінарності доцільно реалізовувати з урахуванням її медичного, соціального, морального та економічного значення.

Вивчення сучасного стану системи реабілітації засвідчує розмитість дій і відсутність координації в роботі як медичних організацій, так і різних установ з питань освіти, виховання, психологічного супроводу, соціальної підтримки дітей з інвалідністю та питань допомоги сім'ям, у яких виховуються такі діти, що в цілому

негативно позначається на успішності їхньої соціальної адаптації та інтеграції.

Діти з інвалідністю часто мають проблеми, пов'язані із фізичною мобільністю та спілкуванням. Низький рівень психічного розвитку та ступеня їхньої самостійності, особливості їхньої поведінки призводять до того, що батьки свідомо маніпулюють послугами фахівців. Не маючи можливості виходити з дому, діти не отримують досвіду спілкування з іншими дітьми, із дорослими, а досвід переживання страждань від дорослих при відвідуванні закладів охорони здоров'я примушує бути осторонь від чужих людей. Ці фактори вмотивовують гостру необхідність постійного патронажного супроводу багатьох спеціалістів, а також пошуку ефективних технологій соціально-психологічної реабілітації.

Саме інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм є ефективною технологією комплексної реабілітації, що передбачає створення мультидисциплінарної реабілітаційної команди, яка складається із професіоналів з різних сфер: педагогів, психологів, соціальних педагогів і соціальних працівників, медиків, реабілітологів, інструкторів із туризму, краєзнавців тощо. Така практика має відбуватися в тісній співпраці із батьками дітей з інвалідністю, що найбільш реальним є в умовах інклюзивного туризму (рис. 1.1.).

Для цього МОЗ України вводить нові посади «лікар фізичної і медичної реабілітації», «фізичний терапевт», «ерготерапевт», «асистент фізичного терапевта» та «асистент ерготерапевта». Відповідні зміни до наказу від 28 жовтня 2002 року №385 «Про затвердження переліків закладів охорони здоров'я, лікарських, провізорських посад, посад молодших спеціалістів із фармацевтичною освітою, посад професіоналів у галузі охорони здоров'я та посад фахівців у галузі охорони здоров'я у закладах охорони здоров'я» зареєстровано в Міністерстві юстиції України. За інформацією МОЗ, це дасть змогу сформувати мультидисциплінарні реабілітаційні команди та продовжити впровадження в Україні доказової реабілітації. Медична реабілітація входить до програми медичних гарантій згідно із законом України про «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення». Робота

нових фахівців спрямована передусім не на саме захворювання чи травму пацієнта, а на роботу з усунення обмеження діяльності внаслідок цих захворювань чи травми. Вони за допомогою комплексу фізичних вправ та інших доказових методів забезпечать активну фізичну реабілітацію для поліпшення діяльності опорно-рухового апарату та організму в цілому, рівноваги, координації, збільшення сили, витривалості м'язів і вдосконалення вправності рухів, відновлення або компенсації порушених чи відсутніх функцій (Нові посади і мультидисциплінарна команда: МОЗ України продовжує впроваджувати підхід доказової реабілітації, 2019⁵⁸). Уважаємо, що такі фахівці мають бути учасниками міждисциплінарної команди з упровадження інклюзивного туризму.

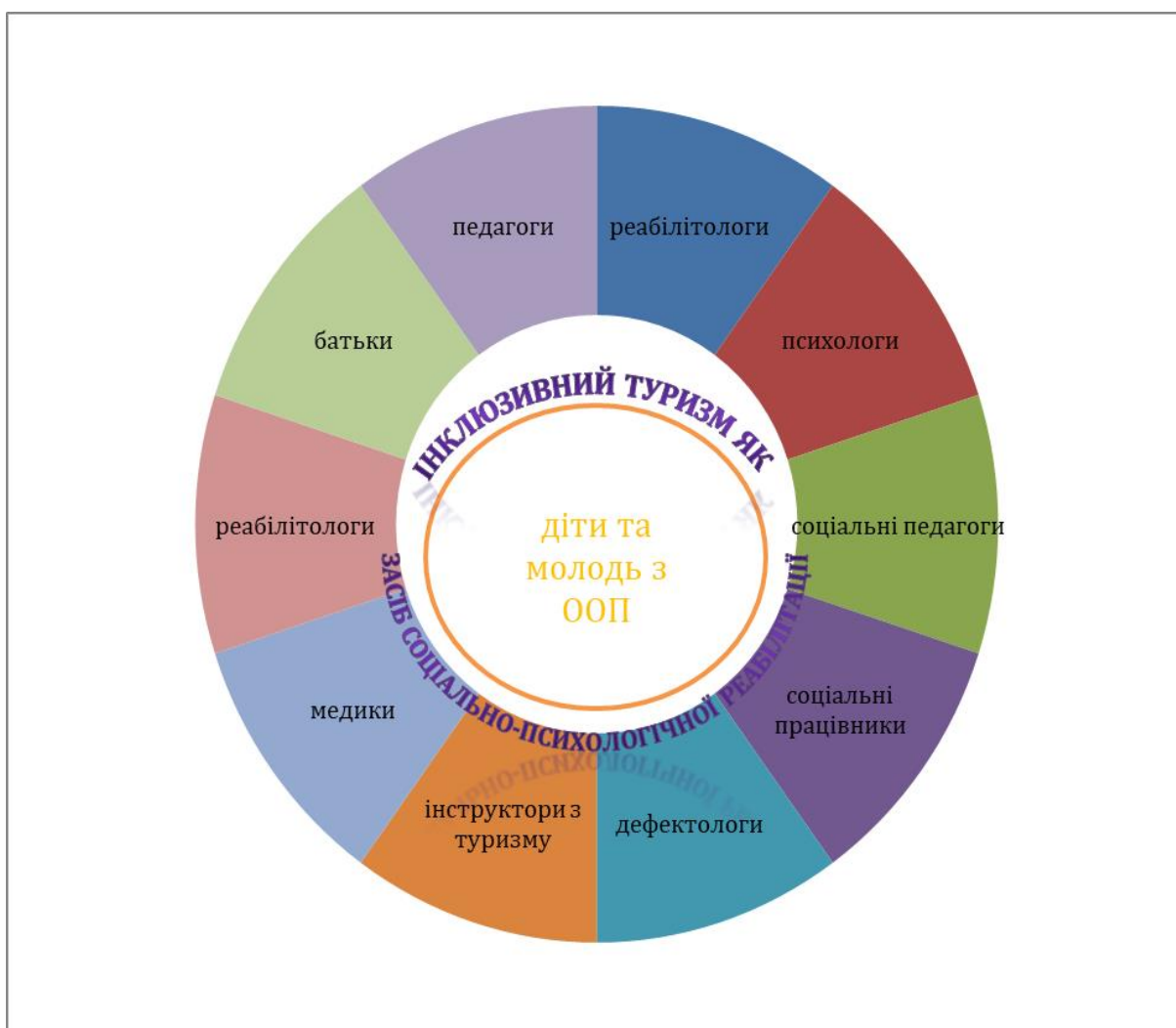


Рисунок 1.1. Міждисциплінарна реабілітаційна команда

⁵⁸ Нові посади і мультидисциплінарна команда: МОЗ України продовжує впроваджувати підхід доказової реабілітації. (2019). <https://moz.gov.ua/article/news/novi-posadi-i-multidisciplinarna-komanda-moz-ukraini-prodovzhue-vprovadzhuвати-pidhid-dokazovoi-reabilitacii>

У мультидисциплінарних реабілітаційних командах повинна існувати ієрархічна філософія, філософія співпраці між фахівцями. Відносини між ними будуються на основі рівноправ'я. Робота команди ґрунтується на обміні знаннями між фахівцями з різним досвідом та прагненні співпрацювати над досягненням спільної мети. При цьому основними характеристиками ефективної співпраці є бажання працювати і відповідати за кінцеві результати та цінувати внесок кожного. Ефективною є співпраця, побудована на довірі та залученні всіх учасників цього процесу до розв'язання проблем. Інші характеристики ефективної співпраці містять чітке та погоджене всіма членами команди бачення майбутнього для дитини; відданість ідеї спільної роботи, адже різні перспективи і здібності збільшують ефективність команди; взаємозалежність, що передбачає визначення спільних цілей (Про освіту, 2017⁵⁹).

Про значущість у реабілітації роботи міждисциплінарної команди йдеться в концептуальному міжнародному документі «Реабілітація 2030: заклик до дії», у розробці якого взяли участь представники більше 200 країн і в рамках якої були представлені Рекомендації ВООЗ до реабілітації в системах охорони здоров'я. Згідно з ними міждисциплінарні команди включають членів із різним професійним досвідом та над досягненням спільних цілей, використовуючи загальні стратегії. Робота в багатопрофільній команді і розуміння ролі колег є набагато ефективнішим, ніж залучення різних медичних фахівців. Важливими принципами успішної командної роботи є: відповідний набір знань і навичок для погодженого завдання; взаємна довіра і повага; готовність ділитися знаннями і досвідом; відкритість у спілкуванні (Реабілітація 2030: призыв к действиям, 2017⁶⁰).

Ефективність роботи такої міждисциплінарної команди визначають за допомогою комплексу методів, основними з яких є спостереження, аналіз конкретної ситуації, аналіз результатів діяльності, анкетування, тестування, метод незалежних характеристик, метод експертних оцінок, порівняльний аналіз, класифікація, систематизація, типологізація, шкалування, моделювання тощо.

⁵⁹ Про освіту. (2017). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

⁶⁰ Реабілітація 2030: призыв к действиям. (2017). <https://www.who.int/rehabilitation/CallForActionRU.pdf>

У застосуванні цих методів є ряд особливостей, які необхідно враховувати під час соціально-психологічної реабілітації: на точність оцінки впливає рівень компетентності фахівців, рівень їх поінформованості; можливість допуску певної суб'єктивності в оцінці та висновках; аналіз отриманих результатів має ґрунтуватися не лише на формалізованій результат обробки отриманих оцінок, але й на інтерпретацію цих результатів експертами. Для оцінки індивідуального розвитку дітей з ООП необхідно використовувати якісні показники, визначені міждисциплінарною командою.

А. Шевцов та Г. Хворова вважають, що міждисциплінарна взаємодія фахівців закладу, повинна бути відображена в наскрізному, єдиному плануванні роботи усіх фахівців із регулярним плановим проведенням консиліумів – на противагу до чинної практики річного планування роботи кожного фахівця окремо (логопеда, психолога, корекційного педагога, фахівця з фізичної реабілітації тощо) (Шевцов & Хворова, 2013, с. 281-285⁶¹).

Отже, міждисциплінарний підхід до практики соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю передбачає професійну співпрацю фахівців різних сфер, кожен з яких володіє відповідними професійними знаннями і набором специфічних компетенцій.

Існує ще один рівень міждисциплінарного підходу до проблеми соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю засобами інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму – **організаційний**. Державна політика у сфері ювенології зорієнтована на забезпечення прав дітей та молодих людей з інвалідністю на повноцінну участь у громадському житті, отримання якісної освіти всіх рівнів, кваліфікованої медичної допомоги, на охорону здоров'я та реабілітацію, соціалізацію, юридичну допомогу, соціальний захист, доступне середовище тощо.

Значною проблемою функціонування системи реабілітації є розпорошеність останньої між кількома міністерствами, що через відсутність координації призводить до відсутності цілісності реабілітаційного процесу (Оцінка системи реабілітації в Україні,

⁶¹ Шевцов А.Г., & Хворова Г.М. (2013). Сучасні міждисциплінарні підходи до етапної комплексної реабілітації дітей із церебральним паралічем. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 23 (125). 281-285. <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/17118>

2015⁶²). За інформацією оціночної місії ВООЗ, недостатня координація між окремими міністерствами, що реалізують політику у сфері реабілітації, та відповідно між різними реабілітаційними послугами призводить до недостатньої результативності.

У Рекомендаціях парламентських слухань на тему «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення» (2015) звернуто увагу на нагальну потребу розроблення порядку супроводу дітей з особливими освітніми потребами від народження до повноліття та порядку взаємодії закладів охорони здоров'я, освіти та соціального захисту населення під час супроводу таких дітей (Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення», 2015. с. 67⁶³).

У травні 2020 р. Указом Президента України (№195\2020) схвалено *Національну стратегію розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі*. Серед численних проблем функціонування закладів освіти – недостатнє використання ресурсів взаємодії та партнерства учасників освітнього процесу, закладів освіти і закладів охорони здоров'я, закладів культури, соціальних служб, правоохоронних органів, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а також ресурсів волонтерської допомоги за відповідними напрямками. Стратегічними цілями є міжсекторальна взаємодія та залучення соціальних інституцій – закладів охорони здоров'я, органів та установ у сферах молодіжної політики, спорту, соціального захисту, культури, правоохоронних органів, які співпрацюють для створення та забезпечення функціонування здорового, безпечного, розвивального, інклюзивного освітнього середовища. У закладі освіти на основі міждисциплінарної взаємодії та комплексного підходу за участю всіх учасників освітнього процесу формують та підтримують освітнє середовище, що відповідає потребам у розвитку, збереженні здоров'я

⁶² Оцінка системи реабілітації в Україні. (2015). http://www.physrehab.org.ua/tl_files/Docs/Assessment%20of%20the%20Rehabilitation%20System%20in%20Ukraine.%20Summary%20rstr%20UKR.pdf

⁶³ Про рекомендації парламентських слухань на тему: «Освіта, охорона здоров'я та соціальне забезпечення дітей з порушеннями психофізичного розвитку: проблеми та шляхи їх вирішення». (2015). *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 10. 67.

та безпеці (Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі, 2020⁶⁴).

М. Коренев вважає, що неперервність і етапність реабілітаційного процесу можуть бути забезпечені лише тоді, коли функціонує єдина система «заклад освіти – заклад охорони здоров'я – реабілітаційний центр» із залученням місцевих органів соціального захисту і медичних установ, громадських організацій (Коренев та ін., 2002⁶⁵).

Отже, забезпечення належної координації на трьох рівнях медичної допомоги, системи освіти, системи реабілітації та соціальних послуг, зокрема через рівні «група» – «область» – «інституції національного рівня», дозволяє задовольнити потреби вразливих громадян із залученням відповідних ресурсів.

В інклюзивному реабілітаційно-соціальному туризмі задіяні сфери, серед яких – організації охорони здоров'я, соціального обслуговування, заклади освіти, недержавні організації (Ст. 4 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Конвенції про права осіб з інвалідністю).

Охарактеризуємо кожен зі сфер, що дасть змогу визначити не лише внесок закладів медицини, соціального захисту, освіти та громадськості в реабілітацію людей з інвалідністю, а й сприятиме виявленню «точок дотику» у співпраці різних за профілем установ та організацій, забезпечить перспективне бачення єдиної спрямованості цих сфер та обґрунтування механізму цілісної системи комплексної реабілітації.

Державна політика у сфері охорони здоров'я зорієнтована на надання якісного медичного обслуговування, у тому числі людям з інвалідністю. МОЗ реалізує політику у сфері медичної реабілітації, зокрема забезпечення засобами медичного призначення. Інвалідність як ступінь втрати здоров'я визначають шляхом експертного обстеження в органах *медико-соціальної експертизи* (МСЕ) центрального органу виконавчої влади, а неповнолітніх – лікарсько-консультативними комісіями лікувально-профілактичних закладів.

МСЕ має повноваження приймати експертне рішення про групу інвалідності кожного громадянина, якого визнано інвалідом; у Центрі

⁶⁴ Національна стратегія розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі. (2020). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/195/2020#Text>

⁶⁵ Коренев Н.М., Богмат Л.Ф., Михайлова Э.А., Толмачева С.Р. (2002). Инвалидность детей с хронической соматической патологией. *Основа*, 212.

медико-соціальної експертизи складають індивідуальну програму реабілітації (ІПР).

ІПР – це комплекс оптимальних реабілітаційних заходів, спрямованих на відновлення, компенсацію порушених чи втрачених функцій організму. В ІПР зазначено конкретні заходи по реабілітації інваліда, передбачено їх послідовність, обсяги та терміни виконання. Спеціалісти МСЕ розробляють ІПР на основі плану реабілітаційних заходів, складених лікарем лікувально-профілактичного закладу, що лікує громадянина і направляє його для проходження медико-соціальної експертизи.

Індивідуальна програма реабілітації є обов'язковою для виконання державними органами, підприємствами (об'єднаннями), установами й організаціями. ІПР носить рекомендаційний характер для інваліда, який має право відмовитися від будь-якого виду, форми та обсягу реабілітаційних заходів, передбачених його індивідуальною програмою реабілітації.

Саме з ІПР необхідно звернутися до закладів соціальної сфери стосовно заходів психолого-педагогічної реабілітації за місцем проживання. Водночас Мінсоцполітики, реалізуючи повноваження щодо соціального захисту осіб з інвалідністю, координує діяльність, пов'язану з отриманням окремих реабілітаційних послуг, забезпеченням технічними та іншими засобами реабілітації. Міністерство, затверджуючи типові нормативні документи, координує діяльність стаціонарних закладів соціального захисту (інтернатні заклади), які, окрім догляду, повинні надавати й реабілітаційні послуги (Мойса, 2017⁶⁶). Соціальний захист осіб з інвалідністю є складовою діяльності держави щодо забезпечення прав і можливостей осіб з інвалідністю нарівні з іншими громадянами. Він полягає в наданні соціальних послуг у формі соціального обслуговування та соціального забезпечення.

Через це інклюзивний реабілітаційно-соціальний туризм стає інноваційною соціальною послугою для особи з інвалідністю – потужним засобом активної реабілітації і складається із психологічних, педагогічних, фізичних, фізкультурно-спортивних, соціально-побутових та медичних заходів.

⁶⁶ Мойса Б. (2017). Пропозиції до політики щодо реабілітації осіб з порушеннями здоров'я. 36. https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2017/09/Propozicii_Politiki_reabilitacii_zdoroviya-1.pdf

Отже, за висновком МСЕ, інклюзивний туризм може бути рекомендований до ППР, а заклади соціальної сфери, зокрема Управління праці та соціального захисту, до спектру соціальних послуг можуть включати таку соціальну послугу, створювати відповідні структурні підрозділи чи відділи (Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю, 1991⁶⁷).

Доцільно розглядати законодавчо-нормативні та організаційні основи інклюзії у сфері дитячого оздоровлення та відпочинку. Основну увагу варто приділяти осмисленню досвіду впровадження інклюзивного відпочинку та оздоровлення дітей у Державному підприємстві «Український дитячий центр «Молода гвардія» (у підпорядкуванні Міністерства соціальної політики України) і можливостей його використання для інклюзивного оздоровлення та відпочинку в Україні.

Актуальними є забезпечення доступності до об'єктів фізичного оточення шляхом придбання спеціалізованого транспорту для перевезень осіб з інвалідністю, які рухаються на візках, та інших маломобільних груп населення, а також розробка та впровадження туристичних маршрутів із урахуванням особливостей психологічного стану та потреб відвідувачів.

Послугу інклюзивного туризму вмотивовано доцільно впроваджувати в умовах *закладів освіти* всіх рівнів. Нормативно-правові акти України декларують, що навчальні заклади надають освітні послуги особам з інвалідністю нарівні з іншими громадянами шляхом створення належного кадрового, матеріально-технічного забезпечення, розумного пристосування, що враховує індивідуальні потреби осіб з інвалідністю.

В останні десятиріччя активно формуються організаційні та змістові засади інклюзивного навчання – системи освітніх послуг, гарантованих державою, що базуються на принципах недискримінації, урахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників (Оришко, 2011, с. 96-99⁶⁸).

⁶⁷ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю. (1991). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12>

⁶⁸ Оришко С.П. (2011). Виховні можливості туристсько-краєзнавчої діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету Серія «Педагогіка, соціальна робота»*. 20. 96-99.

Для оптимізації процесів інклюзії у сфері освіти органи державної влади та органи місцевого самоврядування утворюють інклюзивно-ресурсні центри з метою забезпечення реалізації права на освіту та психолого-педагогічний супровід дітей з особливими освітніми потребами. Згідно постанови КМУ від 21 липня 2021 р. внесено зміни до деяких постанов щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами. Відповідно Інклюзивно-ресурсний центр є установою, що утворюється з метою забезпечення права осіб з ООП на здобуття дошкільної та загальної середньої освіти, в тому числі у закладах професійної, фахової перед вищої та інших закладах освіти, які забезпечують здобуття освіти, шляхом проведення комплексної психолого-педагогічної оцінки розвитку особи та забезпечення їх системного кваліфікованого супроводу (Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами (2021, с. 11-12⁶⁹). Серед основних завдань інклюзивно-ресурсного центру визначено: надання рекомендацій закладам освіти щодо розроблення індивідуальної програми розвитку особи; надання психолого-педагогічних, корекційно-розвиткових та інших послуг дітям з ООП тощо. На нашу думку, до переліку цих послуг вмотивовано доцільно віднести послугу інклюзивного туризму, яка має комплексний характер і сприяє соціалізації та соціальній інтеграції, з урахуванням індивідуальної програми реабілітації.

Важливим суб'єктом у наданні допомоги здобувачам освіти з особливими освітніми потребами є *психологічна служба*. У 2017 році відбулося реформування психологічної служби системи освіти. На початку року наказом МОН України було затверджено нову структуру державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти», до складу якої увійшов новий структурний підрозділ – відділ психологічного супроводу та соціально-педагогічної роботи. Відповідно до чинних нормативних документів у сфері освіти, психологічне забезпечення освітнього процесу в закладах освіти здійснюють практичні психологи, а соціально-педагогічний патронаж – соціальні педагоги.

Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді координує

⁶⁹ Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо організації навчання осіб з особливими освітніми потребами. (2021). *Урядовий кур'єр*. 144. 11-12.

туристсько-краєзнавчу роботу та національно-патріотичне виховання в закладах освіти системи МОН. Серед завдань діяльності Центру – реалізація державної політики в галузі освіти засобами краєзнавства і туризму; координація освітньої діяльності закладів туристсько-краєзнавчого напрямку позашкільної освіти.

З огляду на інноваційність та комплексність інклюзивний туризм варто включити до спектру психолого-педагогічних послуг як комплексної системи заходів з організації освітнього процесу та розвитку особи з особливими освітніми потребами, передбачені індивідуальною програмою розвитку і які надають педагогічні працівники закладів освіти, реабілітаційних установ системи охорони здоров'я, соціального захисту, фахівці інклюзивно-ресурсного центру.

Діяльність держави щодо осіб з інвалідністю спрямована на створення правових, економічних, політичних, соціальних, психологічних та інших умов для забезпечення їхніх прав і можливостей нарівні з іншими громадянами для участі в суспільному житті.

Відповідно до ЗУ «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю» з метою забезпечення рівних прав і можливостей осіб з інвалідністю та їх соціального захисту, виявлення, усунення перепон і бар'єрів, що перешкоджають забезпеченню прав і задоволенню потреб таких осіб, у тому числі стосовно доступу їх нарівні з іншими громадянами до об'єктів фізичного оточення, транспорту, інформації та зв'язку, а також з урахуванням індивідуальних можливостей, здібностей та інтересів – до освіти, праці, культури, фізичної культури і спорту, надання соціальних послуг, залучення осіб з інвалідністю до суспільної діяльності, громадського контролю за дотриманням прав осіб з інвалідністю, представництва їхніх інтересів та усунення будь-яких проявів дискримінації осіб з інвалідністю, що мають право користуватися пільгами і преференціями, передбаченими законодавством, створюються громадські організації осіб з інвалідністю та їх спілки (Белоусова, 2018, с. 229-233⁷⁰).

Особливість сучасних підходів у сфері соціального захисту полягає в об'єднанні зусиль громадськості, органів державної влади

⁷⁰ Белоусова Н. (2018). Теоретичні аспекти походження та використання поняття «реабілітаційна географія». *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Географічні науки»*. 8. 229-233.

та державних наукових, освітніх установ щодо створення умов для задоволення та захисту конституційних прав людей з інвалідністю, їхніх законних, соціальних, економічних, творчих, національно-культурних та інших спільних інтересів; у пошукові, розробці та впровадженні інноваційних практик соціально-психологічної реабілітації людей з інвалідністю, що є важливою передумовою їх інтеграції як повноцінних і повноправних учасників суспільства. Саме співпраця між громадськими організаціями та державою має значний потенціал для розвитку соціально-гуманітарної сфери, підвищення якості соціальних послуг.

Упровадження соціальної послуги для дітей та молоді з інвалідністю засобами інклюзивного туризму – взірць такої співпраці і реалізації сучасних вимог реформування системи соціального захисту в країні водночас.

Громадські організації не лише безпосередньо адресно надають соціальні послуги на рівні місцевої громади, а й вивчають потреби й очікування своїх членів, збирають і акумулюють інформацію про попит на такі послуги та зміни соціальної ситуації в місцевих громадах. Під час упровадження соціальної послуги інклюзивного туризму вони здійснюють профілактику негативних явищ, пов'язаних з інвалідністю, та сприяють їх подоланню; допомагають сім'ям, які виховують дитину з інвалідністю, сприяють захисту соціально-психологічного здоров'я таких людей тощо. Громадські організації беруть участь у формуванні місцевих соціальних програм та плануванні розвитку системи соціальних послуг на місцевому рівні, здійснюють громадський контроль за якістю надання соціальної послуги та ефективністю місцевих соціальних програм.

Для посилення участі громадських організацій у наданні соціальних послуг потрібно шукати інноваційні форми роботи, працювати на випередження, моніторити потреби людей з інвалідністю, упроваджувати ефективні механізми соціальної підтримки в єдності державної влади, недержавного сектору, орієнтуватися на виявлення потенційних можливостей людей з інвалідністю для успішної соціальної інтеграції та соціалізації.

Така організаційна єдність і співпраця установ (Центрів медико-соціальної експертизи Міністерства охорони здоров'я України;

Управління праці та соціального захисту населення, УДУ «Молода Гвардія» Міністерства соціальної політики України; закладів освіти всіх рівнів, інклюзивно-ресурсних центрів, психологічної служби, Українського державного центру національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді Міністерства освіти і науки України; громадських організацій інвалідів та їхніх спілок) щодо соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю сприяє підвищенню якості реабілітаційної допомоги шляхом надання людині з обмеженими можливостями ефективною, своєчасною, достатньою соціальною послугою інклюзивного туризму, спрямованою на конкретну особу, на її повноцінну інтеграцію в суспільство (рис. 1.2).

Отже, міждисциплінарний підхід спроможний забезпечити комплексне обґрунтування і розробку функціонування системи соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю засобами інклюзивного туризму на методологічному, технологічно-практичному й організаційному рівнях.

Мета методологічного рівня полягає в інтеграції закономірностей і принципів, взаємодоповненні різних концепцій і методів наукового пізнання сутності та джерел зародження, становлення й утвердження інклюзії в освіті, упровадження інноваційних практик і технологій соціально-психологічної реабілітації. У процесі міждисциплінарного синтезу потребують розв'язання питання дифузії в освітню інклюзію понять, концепцій, моделей, принципів, методів, онтологічних уявлень з інших наукових галузей (інклюзія, туризм, соціальна робота, педагогіка, соціальна педагогіка, психологія, краєзнавство, реабілітаційна географія, медична реабілітація тощо), доцільності й правомірності їх застосування для розробки інноваційних теорій і технологій соціально-психологічної реабілітації.

Технологічний рівень інтеграції є практичним утіленням концепцій, теорій, систем у форматі міждисциплінарної команди, до складу якої входять педагоги, психологи, соціальні педагоги і соціальні працівники, медики, реабілітологи, інструктори з туризму, краєзнавці та батьки.

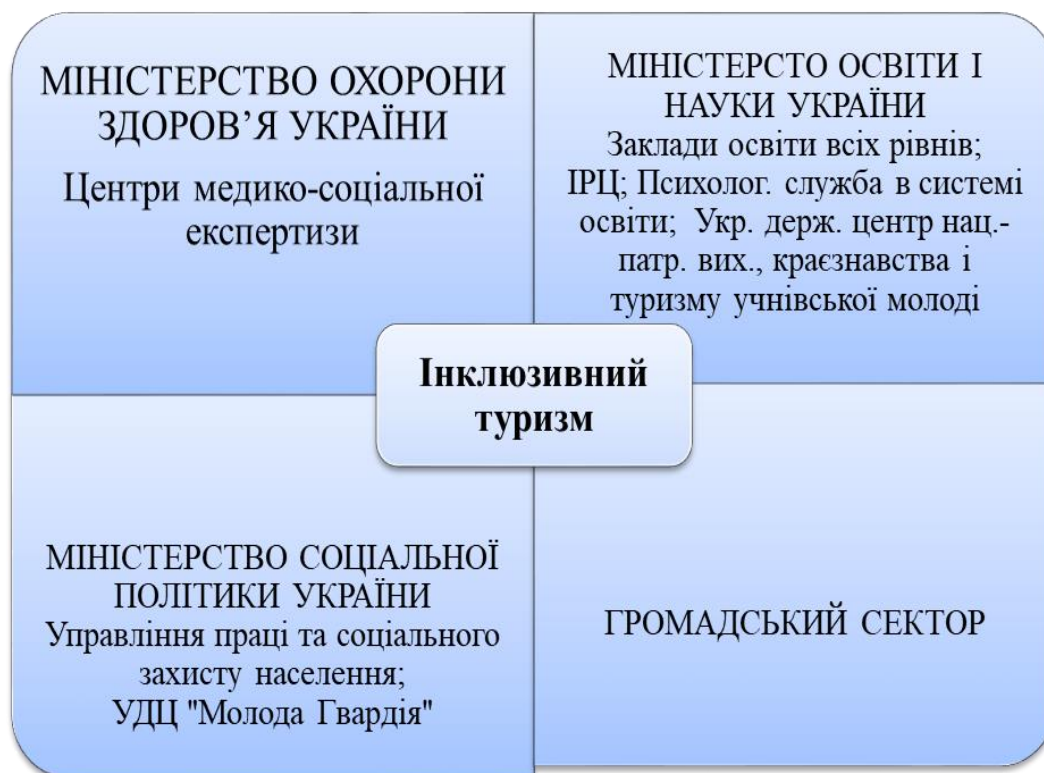


Рисунок 1.2. Інклюзивний туризм

Організаційний рівень передбачає вироблення єдиної мети роботи для різнопрофільних установ та закладів (Центри медико-соціальної експертизи Міністерства охорони здоров'я України; Управління праці та соціального захисту населення, Державне підприємство «УДЦ Молода гвардія» Міністерства соціальної політики України; заклади освіти всіх рівнів, інклюзивно-ресурсні центри, психологічна служба, Український державний центр національно-патріотичного виховання, краєзнавства і туризму учнівської молоді Міністерства освіти і науки України; громадські організації інвалідів та їхні спілки) у наданні комплексної реабілітаційної допомоги для людей з інвалідністю.

Таким чином, загальнотеоретичне осмислення ключових питань соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з інвалідністю засобами інклюзивного туризму можливе лише за умови використання міждисциплінарного підходу, який забезпечує фундаментальний аналіз, інтерпретацію та інтеграцію знань, використання різних методів пізнання, чим забезпечує перехід до нового етапу її розвитку, адекватного сучасній динаміці соціальних відносин.